

УДК 338.2:331.2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

Обелець Т.В.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Необхідність аналітичної оцінки наслідків системних трансформацій та вироблення дієвої економічної політики стимулюють виникнення нових варіантів теорії конвергенції соціально-економічних систем. У зв'язку з цим зростає значення з'ясування загальнотеоретичних питань і розгляду проблем, пов'язаних із новими соціально-економічними тенденціями з урахуванням особливостей розвитку різних країн. Основні напрямки сучасної економічної думки показують безперервність вдосконалення відомих наукових поглядів і появу нових наукових підходів, співзвучних потребам економічної дійсності. В статті досліджено концептуальні підходи до визначення неформальної економіки та вимірювання її масштабів у країнах, що знаходяться на різних етапах економічного розвитку.

Ключові слова: соціально-трудова відносина, неформальна зайнятість, неформальна економіка, детінізація доходів.

Постановка проблеми. Створення в Україні соціально-орієнтованих трудових відносин в умовах посилення ролі глобалізації та міжнародної конкуренції, з одного боку, деформалізації соціально-трудова відносин, поглиблення нерівності й тінізації доходів населення, з іншого боку, потребує стратегічного підходу до формування і ефективного використання трудового потенціалу. Тінізація національної економіки на сучасному етапі унеможливує прискорення

економічних реформ, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграцію в європейське співтовариство. Високий рівень тінізації економіки є наслідком низької правової і податкової культури, відображенням слабкості соціально-економічних інститутів та розглядається як загроза життєво важливим національним інтересам. Однією із найбільших перешкод на шляху формування ефективної моделі соціально-трудова відносин та стабільного економічно-

го розвитку в нашій країні є тінізація доходів, що є наслідком поширення неформальної зайнятості і діяльності у неформальному секторі економіки. Серед актуальних завдань економічного розвитку важливим є детінізація ринку праці. Наразі гострота проблеми легалізації тіньових доходів населення зумовлена масштабами неформальної зайнятості та ризиками, що супроводжують її використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування теоретичних основ функціонування неформальної економіки та використання неформальної зайнятості було в центрі уваги світового наукового товариства. Зарубіжні дослідники М. Армстронг, Е. Гіденс, В. Гимпельсон, Р. Гуссман, Р. Капелюшников, М. Кастельс, А. Портез, Е. Фейг, Е. Хоффман, Л. Чижова проводили аналіз неформальної зайнятості та її складових елементів. У розробку теоретико-методологічних і прикладних аспектів цієї проблеми значний внесок зробили такі українські вчені як О. Амоша, С. Бандур, О. Грішнова, Л. Ємельяненко, Е. Лібанова, О. Новікова, І. Петрова, Л. Ткаченко, Л. Шаульська та інші.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Однак сучасні науковці доки не виробили дієвого інструментарію та порівнюваних наборів даних для аналізу неформальної зайнятості в країнах із різним рівнем доходів. Існує також зростаюче визнання, що підтримка працюючих бідних у неформальному секторі економіки є одним із ключових шляхів до скорочення масштабів злиденності й нерівності. Оскільки жінки, як правило, зосереджені в більш нестабільних формах неформальної зайнятості, підтримка працюючих бідних жінок у неформальному секторі економіки є одним із ключових шляхів до скорочення масштабів бідності і гендерної нерівності.

Мета статті. Поновлення інтересу до неформальної економіки супроводжується необхідністю надання якісних статистичних оцінок цього явища. В основі цієї статті, у відповідь на даний заклик, викладено кілька взаємопов'язаних припущень. Існує певна статистична інформація щодо виміру масштабів неформальної зайнятості в країнах, що розвиваються, де сучасні промислові робітники ніколи не були значною частиною робочої сили. Також, концептуальна і методич-

на база, яка використовується для вимірювання неформальної зайнятості в країнах, що розвиваються, може і повинна бути застосована в розвинутих країнах, де сучасні промислові робітники все частіше деформалізуються, а в деяких країнах активно збільшується самозайнятість.

Виклад основного матеріалу. Поняття «неформальний сектор» і «неформальна зайнятість» є відносно новими в області статистики. У 1993 р. Міжнародна конференція статистиків праці (МКСП) прийняла міжнародне статистичне визначення «неформального сектору», яке згодом було включено в переглянута міжнародну систему національних рахунків 1993 [9, с. 138]. Для того, щоб вписатися у системи національних рахунків і забезпечити роздільний облік валового внутрішнього продукту (ВВП) в неформальному секторі, визначення було засновано на характеристиках виробничих одиниць або підприємств, а не трудових відносинах. «Неформальний сектор» відноситься до зайнятості та виробництва, що мають місце в некорпоративних (таких, де принаймні деякі товари чи послуги, що виробляються, призначені для продажу або обміну), малих (таких, де працюють менше п'яти співробітників) або незареєстрованих згідно з чинним законодавством підприємствах [11, с. 67].

Десять років по тому, в 2003 році, після Резолюції Міжнародної конференції праці від 2002 року про «Гідну працю та неформальну економіку», на 17 МКСП було обговорено концептуальні зміни у вимірюванні неформальної економіки: від роботи в неформальному секторі до неформальної зайнятості та розширено концепцію «неформальної зайнятості» [12, с. 120]. Загальну зайнятість було розподілено з точки зору робочих місць за типом виробничої одиниці (підприємства формального сектору, підприємства неформального сектору, домашні господарства), за статусом зайнятості (самозайняті без найманих працівників, роботодавці, сімейні працівники, члени виробничих кооперативів) та формальним чи неформальним характером роботи (табл. 1).

Так, за методологією МОП неформальна зайнятість позначена у матриці клітинами 1-6 та 8-10, зайнятість у неформальному секторі – клітинами 3-8, а неофіційна зайнятість поза неформальним сектором окреслена клітинами 1, 2, 9 та 10. Неформальна зайнятість відноситься

Таблиця 1

Концептуальна матриця визначення неформальної зайнятості

Виробничі одиниці за типом	Робота за статусом зайнятості								
	Самозайняті		Роботодавці		Сімейні працівники	Наймани працівники		Члени кооперативів виробників	
	Неформальна	Формальна	Неформальна	Формальна	Неформальна	Неформальна	Формальна	Неформальна	Формальна
Підприємств формального сектора					1	2			
Підприємства неформального сектора	3		4		5	6	7	8	
Домогосподарства	9					10			

Джерело: Final report of the 17th International Conference of Labour Statisticians / International Labour Office. – Geneva, 24 November – 3 December 2003. – 156 p. – P. 15

до всіх трудових угод, які залишають працівників без соціального захисту в рамках своєї зайнятості, будь то економічні одиниці, або вони працюють чи не працюють на формальних підприємствах, неформальних підприємствах або в домогосподарствах. Так, за міжнародними стандартами при визначенні та оцінці *неформальної зайнятості* до її складу включають [12, с. 125]:

- самозайнятих осіб, які працюють на власний рахунок і на своєму власному підприємстві неформального сектора (3 клітина);
- роботодавців, які працюють на власних підприємствах неформального сектора (4 клітина);
- працівників-членів сім'ї, які зайняті без укладання трудового договору і не мають юридичного або соціального захисту незалежно від того, працюють вони на підприємствах реальної економіки або в неформальному секторі (клітинки 1 та 5);
- членів неформальних виробничих кооперативів (8 клітина);
- найманих працівників, що займають неформальні робочі місця на підприємствах реальної економіки, підприємствах неформального сектора або оплачуваних працівників, зайнятих у домогосподарствах (2, 6 та 10 клітини);
- найманих працівників, що працюють на неформальних підприємствах, але мають офіційні робочі місця, наприклад, коли підприємства визначаються як неформальні, використовуючи розмір в якості єдиного критерію (7 клітина);
- осіб, які працюють за власний рахунок та зайнятих виробництвом товарів виключно для власного кінцевого споживання їх домогосподарством (9 клітина).

Компоненти неформальної економіки можуть бути додатково класифіковані за категоріями Міжнародної класифікації статусу зайнятості працівників. У цих рамках, розроблених Р. Гуссманом, певні групи працівників, зайнятих у неформальному секторі та в неформальній зайнятості поза неформального сектора (в тому числі ті рідкісні випадки, коли працівники формально зайняті у неформальному секторі) класифікуються наступним чином.

Неформальна зайнятість в неформальному секторі складається із наступних груп:

- самозайняті працівники у власних неформальних підприємствах;
- роботодавці неформальних підприємств;
- працівники неформальних підприємств;
- неоплачувані працівники сімейних підприємств, що працюють на неформальних підприємствах;

– члени неформальних кооперативів виробників;
Неформальна зайнятість поза неформальним сектором включає в себе:

- працівників офіційних підприємств (у тому числі державних підприємств, державного сектора, приватних фірм і некомерційних організацій), які не охоплені соціальним захистом, національним трудовим законодавством, або правом на отримання певної допомоги за місцем роботи, такої як щорічна оплачувана відпустка або лікарняний;
- працівників в домашніх господарствах (наприклад, оплачуваних працівників, що зайняті в якості домашньої прислуги), не охоплених соціальним захистом, національним трудовим законодавством, або правом на отримання певної допомоги за місцем роботи, такої як щорічна оплачувана відпустка або лікарняний;
- неоплачуваних сімейних працівників, які працюють на офіційних підприємствах.

Підводячи підсумок щодо термінології, є три пов'язаних статистичні визначення на основі МКСП резолюцій. «Неформальний сектор» відноситься до некорпоративних підприємств, які також можуть бути зареєстровані і/або малі. «Неформальна зайнятість» відноситься до зайнятості без соціального захисту при роботі як в межах, так і поза межами неформального сектора. «Неформальна економіка» відноситься до всіх неформальних виробничих одиниць або підприємств, а також працівників, що працюють на формальних підприємствах, але мають неофіційні робочі місця. Разом працівники, зазначені в цих категоріях, утворюють значний прошарок робочої сили, як на національному, так і на глобальному рівні.

Неформальний сектор є невід'ємним атрибутом будь-якої економіки. Неформальний сектор, як правило, вкрай неоднорідний за своїм складом і виконує різні функції, серед яких забезпечення простого виживання людей, з одного боку, і розвиток підприємництва – з іншого. Збільшення числа країн, де збираються дані про неформальну зайнятість, як всередині, так і за межами неформального сектора, а також підвищення якості цих даних надає можливість для формування статистичної картини неформальної економіки у світі. У країнах із більш високим рівнем економічного розвитку питома вага зайнятих у неформальному секторі менша, ніж у слабо-розвинених економіках (табл. 2). Перехідні економіки в цілому займають по частці зайнятих у неформальному секторі проміжне положення.

Таблиця 2

Зайнятість в неформальному секторі та неформальна зайнятість у країнах за рівнем доходу та в Україні за останніми наявними даними 2004/2016

Країни за рівнем доходу*	Неформальна зайнятість, % несільськогосподарської зайнятості			Зайнятість у неформальному секторі, % несільськогосподарської зайнятості		
	Жінки	Чоловіки	Всього	Жінки	Чоловіки	Всього
Низький	80,8	67,0	79,1	76,9	56,8	66,6
Нижче середнього	55,2	56,1	55,5	56,8	53,0	53,9
Вище середнього	38,7	39,0	40,8	41,5	35,0	37,5
Україна**	13,5	21,6	17,6

Джерело: статистичні дані Міжнародної організації праці <http://www.ilo.org/ilostat/>.

* Країни з високим рівнем доходу не представлені.

** Україна входить у групу країн із доходом нижче середнього рівня.

Наприклад, неформальна зайнятість становить більше половини несільськогосподарської зайнятості в більшості регіонах світу, що розвиваються – зокрема, 82% в Південній Азії, 66% в країнах Африки на південь від Сахари, 65% у Східній та Південно-Східній Азії і 51% в Латинській Америці. Неформальна зайнятість на Близькому Сході і в Північній Африці становить 45% несільськогосподарської зайнятості. Найнижчий рівень неформальної зайнятості – 10% – у країнах Східної Європи та Центральної Азії.

У таблиці 2 наведені оцінки зайнятості в неформальному секторі та неформальної зайнятості як частка до загальної несільськогосподарської зайнятості. Розподіл зайнятості в неформальному секторі відбувається за тими самими закономірностями, як і розподіл нестандартної зайнятості: найвищий її рівень у країнах із найнижчим рівнем доходу. У групах країн, що мають середні доходи частка неформальної зайнятості приблизно однакова для чоловіків і жінок: у країнах із доходами вищими за середній рівень – 39,0% чоловіків і 38,7% жінок працюють неформально, у країнах із доходом нижче середнього рівня – 56,1% та 55,2% відсотків відповідно.

У країнах однієї із трьох груп регіонів гендерні розбіжності чітко окреслені, частка неформальної зайнятості відносно загальної несільськогосподарської зайнятості вища для жінок. У найбільш розвинутих країнах неформальна зайнятість є більш доступним джерелом несільськогосподарської зайнятості для жінок, рівень неформальної зайнятості серед них становить 80,8%, тоді як для чоловіків цей показник значно нижчий – 67,0 відсотків. Жінок, як правило, частіше залучають до роботи в якості неофіційних оплачуваних домашніх працівників (неформальних працівників в домашніх господарствах), а також, але в меншій мірі, неоплачуваних сімейних працівників на формальних підприємствах.

Ризик працювати у неформальному секторі вищий для жінок, ніж для чоловіків у країнах із різним ступенем доходу. Україна входить у групу країн із доходом нижче середнього рівня і серед цих країн має доволі низькі показники неформальної зайнятості. Значно вищий ризик нефор-

мальної зайнятості для українських чоловіків, але слід враховувати, що в таблиці 1 представлена тільки несільськогосподарська зайнятість. В нашій економіці за даними Державної служби статистики України за 2016 рік понад 40% зайнятих неформально працювали в сільському господарстві, значна частка неформальної зайнятості припадала на сферу оптової та роздрібно торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (20,9%), на промисловість (6,1%) та сферу будівництва (15,5%), а це традиційно чоловічі види економічної діяльності.

Оцінки масштабів неформальної економіки за групами країн надають загальну картину, але приховують різноманіття, яке існує в регіонах. Так, неформальна зайнятість становила за оцінками 79,1% несільськогосподарської зайнятості в країнах із низьким рівнем доходу, але ця частка варіюється в окремих країнах від 60,1% в Ліберії до 93,5% в Уганді. Аналогічним чином, у країнах із доходом нижче середнього рівня узагальнений показник становить 55,5%, при цьому частка неформальної зайнятості в Республіці Молдова – 14,0% несільськогосподарської зайнятості, в Україні – 17,6%, а у Пакистані – 78,4 відсотки. У країнах, що входять до групи із доходом вище середнього рівня, варіативність неформальної зайнятості також масштабна: середній регіональний показник становить 39,0%, при максимальному значенні 72,2% в Перу, і мінімальному в Сербії – 7,3 відсотки.

У розвинених країнах світу із високим рівнем доходу відсутні статистичні дані щодо неформальної зайнятості. В деяких розвинених країнах відзначається тенденція до збільшення частки зайнятих, що працюють у рамках угод, які пропонують обмежений соціальний захист. Для позначення трудових угод, які будуть визначені згідно викладеним вище міжнародним методологічним підходам, як неформальна зайнятість в країнах, що розвиваються, у розвинених країнах часто використовуються такі поняття, як нестандартна або нетипова зайнятість.

Наприклад, проведене Європейським фондом дослідження поляризації зайнятості та якості умов праці виявило, що на європейських ринках

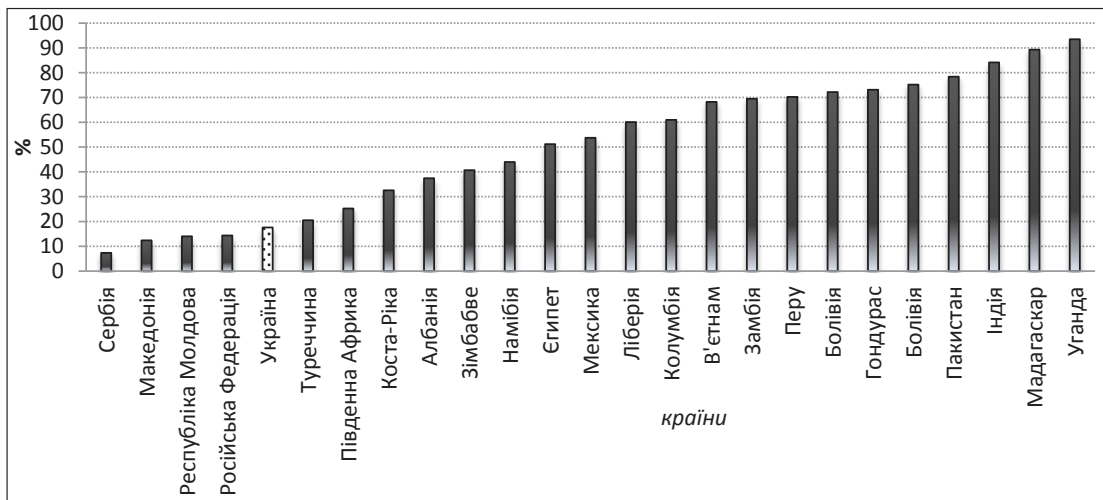

Рис. 1. Частка неформальної зайнятості від загальної несільськогосподарської зайнятості

Джерело: статистичні дані Міжнародної організації праці, найновіші показники, що доступні за період 2004/2016 <http://www.ilo.org/ilostat/>

праці відбувається дестандартизація трудових відносин для працівників, зайнятих на малокваліфікованих, низькооплачуваних робочих місцях. Дослідники наголошують, що різко зросла часткова зайнятість, спостерігалось більш скромне поляризоване зростання самозайнятості, тоді як тимчасова робота зазнала різкого зниження на початку рецесії, але після середини 2009 року у більшості країн відзначалось позитивне зростання такої зайнятості [15, с. 23].

Багато, але не всі особи, що працюють в рамках дестандартизованих трудових угод у розвинених країнах, ймовірно, будуть визначені як неформально зайняті, а умови їх праці не будуть повністю тотожні неформальним робочим місцям в країнах, що розвиваються. Домовленості про які йде мова, як правило, називають нестандартною зайнятістю. Це поняття пов'язане з концепцією неформальної зайнятості, але не є його синонімом. Не вся нестандартна зайнятість у розвинених країнах носить неформальний характер, і не вся неформальна зайнятість є нестандартною. Механізми, про які йде мова, називають нестандартною зайнятістю, тому що вони, як правило, не дають працівникам відчуття захищеності та засобів захисту і соціальних пільг, побудованих навколо стандартної, регулярної оплачуваної зайнятості, яка обумовлюється безстроковими трудовими угодами на повний робочий день. До нестандартно зайнятих відносять наступні групи працівників:

- самозайнятих, які працюють без найманих працівників;
- тимчасових працівників, в тому числі працівників, працевлаштування яких здійснюється на певний термін через спеціалізовані кадрові агентства;
- працівників, трудова угода яких укладена на неповний робочий день.

Частка самозайнятих у країнах із високим рівнем доходу за оцінками фахівців МОП у 2016 році становила 9%, а в країнах G20 – 30,6% від загальної кількості зайнятих.

¹ Статистичні дані Міжнародної організації праці <http://www.ilo.org/ilostat/>.

Частка тимчасової зайнятості коливається від максимуму – 26,7% відсотків найманих працівників у Іспанії, до низького рівня близько 3% у країнах Прибалтики та 4 відсотків у Сполучених Штатах Америки. Непостійна зайнятість перевищує 30% у 14 країнах із 80, для яких МОП надає дані за 2016 рік, досягаючи максимуму 42,2 відсотки у Нідерландах. Саме в цій країні «національний експеримент» щодо роботи з неповним робочим днем стає все більш обширним і супроводжується значним зростанням як самозайнятості, так і тимчасової роботи. Працюють неповний робочий час понад 20 відсотків від загального числа зайнятих у 21 країні, від 11 до 19 відсотків неповна зайнятість досягає в 29 країнах, нижче 10 відсотків – у 15 країнах¹ (рис. 2).

Так як ці оцінки ґрунтуються на даних із опублікованих джерел, не представляється можливим розрахувати загальний показник нестандартної зайнятості як просту суму складових форм нестандарту, тому що одна форма нестандартної зайнятості може поєднуватися з однією чи декількома іншими. Наприклад, тимчасові працівники можуть бути зайняті неповний робочий день, виключення їх подвійного обліку необхідно для формування показників зведеної статистики. Крім того, в розвинених країнах, оцінка загальної нестандартної зайнятості не є вичерпним або точним індикатором неформальної зайнятості в країні, тому що форма нестандартної зайнятості може бути не відображена в статистиці, тобто, робота з аспектами неформальності може бути розцінена як частина постійної (стандартної) зайнятості. Також очевидно, не всі працівники з нестандартними формами зайнятості, повинні бути класифіковані як неформально зайняті.

Для отримання повних даних для аналізу всіх форм неформальної і нестандартної зайнятості необхідно розробити класифікацію повного набору трудових ситуацій як в розвинених, так і у країнах, що розвиваються. Доцільним було б обґрунтування маркерів неформальності, що допомогло б об'єднати визначення неформальної зайнятості із статистичними показниками не-

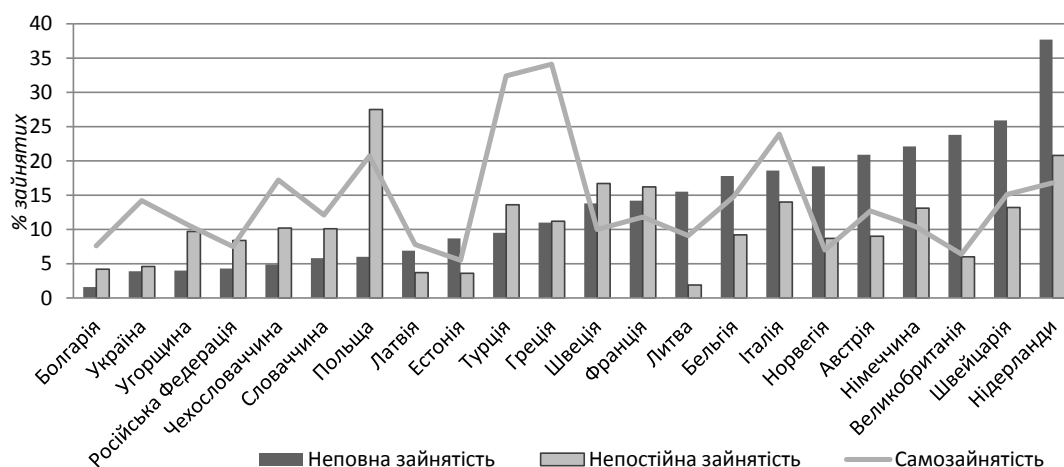

Рис. 2. Частка нестандартних форм зайнятості від загальної кількості зайнятого населення в деяких країнах світу у 2016 році

Джерело: статистичні дані Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) <http://stats.oecd.org/> та розрахунки автора за даними Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>

стандартних категорій зайнятості, що використовуються у розвинених країнах.

Ці маркери мають визначати інституційні відмінності у соціально-трудовах відносинах у різних країнах. Наприклад, при порівнянні розмірів неформальної зайнятості важливо враховувати національні інституційні відмінності між країнами із загальним медичним страхуванням і тими, де медичну страховку забезпечує тільки стандартна зайнятість. Актуальності набувають критерії, які характеризують відчуття соціальної захищеності, якості умов праці та економічних ризиків, пов'язаних із неформальною і нестандартною зайнятістю населення.

Важливо також визнати, що більшість офіційних статистичних даних щодо критерію формальності зайнятості гуртуються на де-юре відмінностях між трудовими угодами. Де-факто неформальність, наприклад, в результаті ухилення від обов'язків, визначених трудовими угодами, або порушення норм трудового законодавства не віддзеркалюється офіційною статистикою. Деякі тимчасові працівники і зайняті неповний робочий день охоплені соціальним захистом згідно трудового законодавства, а інші ні. З одного боку, деякі самозайняті мають право і можуть дозволити собі платити за свій соціальний захист, з іншого боку, можуть бути особи, в стандартній зайнятості, які займають неформальні робочі місця.

У ряді країн ОЕСР, в першу чергу з низьким і середнім рівнем доходу, незареєстрована зайнятість виділена як сегмент неформальної зайнятості. Недоотримання податкових надходжень в першу чергу оцінюється як ризик застосування незареєстрованої зайнятості, однак існує також визнання того, що особи, які працюють за такими умовами, позбавлені доступу до соціального захисту і можуть отримувати меншу заробітну плату, особливо коли вони отримують оплату готівкою «в конвертах». Прикладом неформальності також можуть бути зайняті за постійною трудовою угодою повний робочий день співробітники, чий роботодавець не сплачує частину внесків для їх соціального забезпечення

в цілях зниження вартості робочої сили і виплачують заробітну плату «в конвертах», створюючи так звані «тіньові» доходи.

Тіньова зайнятість в Україні, що проявляється у використанні праці найманих працівників без укладання трудової угоди та тіньовій заробітній платі, в останні роки стрімко поширюється, охоплюючи значну чисельність працюючих на підприємствах та організаціях формального та неформального сектору економіки. Тіньова економічна діяльність може бути визначена як така економічна діяльність та дохід, який виходить за межі державного регулювання, оподаткування або спостереження. За період із 1991-2015 рр. МВФ оцінив розмір тіньового сектора в структурі економіки України в 44,8% (рис. 3).

Так, згідно з розрахунками фахівців МВФ, середній розмір тіньової економіки України з 1991 року по 2015 рік оцінюється в 44,8% ВВП, а в 2015 році – 42,9%. Для порівняння: в Нідерландах показники тіньової економіки становили в середньому 10,77% і в 2015 році 7,83% ВВП; в Німеччині – 11,97% і 7,75% ВВП; Польщі – 25,1% і 16,67%; Уганді – 38,74% і 31,88% ВВП відповідно. Починаючи з 1991 року, коли тіньова економіка України оцінювалася в 38,96% ВВП, показник безперервно зростає до 1998 року, досягнувши пікової позначки в 57%. Низхідна тенденція спостерігалася до 2008 року: показник знизився до 36,65%. Фінансова криза стала причиною погіршення ситуації, і протягом 2009 – 2014 років рівень тіньової економіки коливався в межах від 39,2% до 43,5%. У 2015 році українська тіньова економіка оцінювалася на рівні 42,9% ВВП [15, с. 58].

Для визначення масштабів тіньової економіки фахівці МВФ використовували визначення Організації економічного співробітництва і розвитку 2016 року, яке враховує податкове навантаження і розмір внесків на соціальне забезпечення, регулювання ринку праці, безробіття, діяльність незареєстрованих підприємства, в тому числі, незаконну економічну активність (виробництво ВВП, що припадає на кримінальну діяльність), виробництво для власних потреб домогосподарств, самозайнятість, тобто ключовим елементом тіньо-

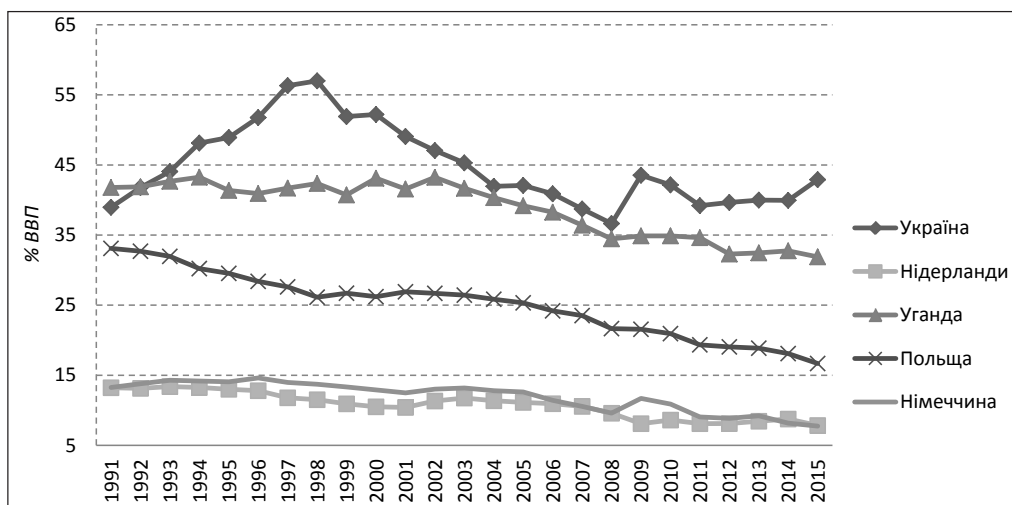

Рис. 3. Розмір та розвиток тіньової економіки у 1991-2015 рр.

Джерело: Medina L. and Schneider F. *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?* / IMF Working Paper // Department of Economics, Johannes Kepler University of Linz, 2018. – 76 p. – P. 61-75

вої економіки виступає неформальна зайнятість та економічна діяльність у неформальному секторі економіки.

Переміщення значної частини зайнятого населення з офіційного сектора економіки до неофіційного є одним негативних явищ сучасного ринку праці України, що зумовлює виникнення низки проблем соціального та економічного характеру. Надмірне використання неформальної зайнятості, її тісне переплетіння з формальною обумовлює нерегульованість процесів у соціально-трудої сфері. Головними мотивами щодо поширення неформальної зайнятості є прагнення отримувати доходи, достатні для задоволення особистих потреб. Офіційна зарплата значної частини працюючих у формальному секторі не виконує стимулюючої, мотиваційної та відтворювальної функції.

Безсистемне прийняття рішень у сфері оплати праці лише загальмує подальше розв'язання проблем її тінізації, поширення неформальної зайнятості, інших соціальних проблем. Одним із напрямів сучасної соціальної політики в зазначеному напрямі, на думку українських економістів, є поетапне запровадження політики соціальної якості, яка широко використовується у розвинених країнах Європи.

Висновки і пропозиції. Здійснення реформ в Україні має кінцеву мету – побудову сучасної європейської країни з розвинутою економікою, спроможною задовольнити соціальні потреби її

громадян. Але затяжний період складних політичних і економічних трансформацій призвів до кризової ситуації практично в усіх сферах. За таких умов в країні не в повній мірі забезпечуються соціальні гарантії для реалізації одного з основоположних прав людини – права на працю. Сучасний стан ринку праці України характеризується несприятливими тенденціями щодо рівня зайнятості населення та неефективного використання робочої сили. В цей час тіньова зайнятість набула надзвичайного розповсюдження, що супроводжується негативними наслідками як для держави, так і для працівників. Тому одним із головних завдань державної політики України є концентрація зусиль усіх гілок влади на комплексному здійсненні радикальних економічних, адміністративних, управлінсько-організаційних заходів щодо легалізації тіньової зайнятості та заробітної плати.

Скорочення неформальної зайнятості в Україні та її легалізація потребує, в першу чергу, реалізації заходів політики зайнятості, що мають антикризову спрямованість. Координація зусиль влади на усіх рівнях в реалізації політики у сфері зайнятості та зменшення масштабів її тінізації неможлива без науково обґрунтованої комплексної національної програми сприяння зайнятості, спрямованої на забезпечення збалансованості пропозиції та попиту робочої сили на основі продуктивної зайнятості. Ці заходи сприятимуть піднесенню економічної ефективності національних підприємств.

Список літератури:

1. Бурлай Т.В. Політика соціальної якості в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Т.В. Бурлай // Економіка і прогнозування. № 4, 2015. – С. 81-95.
2. Ворона В., Шульга М. Результати національних моніторингових опитувань 1992-2014 років / Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Зб. наук. праць / За ред. дек.н. К.: Ін-т соціології НАНУ, Т. 2, 2014 – С. 410.
3. Державна служба статистики України. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2016 року) / Статистичний збірник // К. – 2016. – 76 с.
4. Державна служба статистики України (2017) Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році: Статистичний збірник. – К. – 2017. – 380 с. С. 252.
5. Державна служба статистики України (2017) Праця України у 2016 році: статистичний збірник / ТОВ Видво «Август Трейд». – К. – 2017. – 234 с. С. 117.
6. Державна служба статистики України. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств, проведеного у січні 2017 року) / Статистичний збірник. – К. – 2017. – 77 с. С. 9.
7. Державна служби статистики України. Ринок праці України у 2016 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Струченков О. Неформальна зайнятість населення України: кількісні та якісні виміри [Електронний ресурс] / О. Струченков // Режим доступу: <http://commons.com.ua/neformalnazajnyatistnaselennya/>. – К. – 2015. – С. 150.
9. European Communities (1993) System of National Accounts 1993 / Prepared under the auspices of the Inter-Secretariat Working Group on National Accounts: Commission of the European Communities – Eurostat, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank. – Brussels/Luxembourg, New York, Paris, Washington, D.C. – 838 p., P. 135.
10. Hurley J., Fernández-Macias E. and Storrie D. (2013) Employment polarisation and job quality in the crisis: European Jobs Monitor 2013 / Eurofound. – Dublin. 83 p.
11. ILO (1993) Reports and related documents of the 15th International Conference of Labour Statisticians. Geneva, 19-28 January. – 62 p.
12. ILO (2003) Final report of the 17th International Conference of Labour Statisticians / International Labour Office. Geneva, 24 November – 3 December 2003. 156 p. P. 10-16.
13. ILO (2004) Hussmanns Ralf Measuring the informal economy: From employment in the informal sector to informal employment / Working Paper No. 53 // Policy Integration Department Bureau of Statistics International Labour Office. – Geneva. 42 p.
14. ILO (2018) Статистичні дані Міжнародної організації праці <http://www.ilo.org/ilostat/>.
15. IMF (2018) Medina L. and Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? / IMF Working Paper // Department of Economics, Johannes Kepler University of Linz. – 76 p. – P. 61-75.

Обелец Т.В.

Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ НЕФОРМАЛЬНОЙ ЗАНЯТОСТИ

Аннотация

Необходимость аналитической оценки последствий системных трансформаций и выработки действенной экономической политики стимулируют возникновение новых вариантов теории конвергенции социально-экономических систем. В связи с этим возрастает значение выяснения общетеоретических вопросов и рассмотрения проблем, связанных с новыми социально-экономическими тенденциями с учетом особенностей развития различных стран. Основные направления современной экономической мысли показывают непрерывность совершенствования известных научных взглядов и появление новых научных подходов, созвучных потребностям экономической действительности. В статье исследованы концептуальные подходы к определению неформальной экономики и измерения ее масштабов в странах, находящихся на разных этапах экономического развития.

Ключевые слова: социально-трудовые отношения, неформальная занятость, неформальная экономика, детинизация доходов.

Obelets T.V.

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute»

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF INFORMAL EMPLOYMENT

Summary

The analytical assessment of the consequences of system transformations and the development of effective economic policies stimulates the emergence of new variants of the theory of convergence of socio-economic systems. In connection with this, the importance of clarifying the general theoretical issues and considering the problems associated with new socio-economic trends, taking into account the peculiarities of development of different countries. The main directions of modern economic thought show the continuity of the improvement of well-known scientific views and the emergence of new scientific approaches that are in line with the needs of economic reality. The article attempts to comprehend the modern conceptual approach to the definition of an informal economy and to measure its scale in countries that are at different stages of economic development.

Keywords: social and labor relations, informal employment, informal economy, income accumulation.